

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 544.22.022.342; 535.34; 535.37

Я.А. Жидачевський

Національний університет “Львівська політехніка”,

кафедра

Лабораторія фізики оксидних кристалів, Центр “Кристал”

ВПЛИВ КОНЦЕНТРАЦІЇ ІОНІВ МАРГАНЦЮ НА ЛЮМІНЕСЦЕНТНІ ВЛАСТИВОСТІ КРИСТАЛІВ $YAlO_3:Mn$

Ó Жидачевський Я.А., 2009

Ya.A. Zhydachevskii

INFLUENCE OF MANGANESE CONCENTRATION ON THE LUMINESCENCE PROPERTIES OF $YAlO_3:Mn$ CRYSTALS

Ó Zhydachevskii Ya.A., 2009

Наведено результати дослідження люмінесцентних та термолюмінесцентних властивостей кристалів $YAlO_3:Mn$ із концентрацією іонів марганцю від 0.001 до 1 ат.%. Проведені дослідження дали змогу встановити, що для досягнення максимальної інтенсивності люмінесценції іонів Mn^{2+} в кристалі $YAlO_3$ їх концентрація має бути порядку 0.1 ат.%.
The work presents results of investigation of luminescence and thermoluminescence properties of $YAlO_3:Mn$ crystals with concentration of manganese ions from 0.001 to 1 at.%. The presented results allowed to establish that optimal concentration of manganese ions should be about 0.1 at.% in order to achieve a maximal intensity of luminescence of Mn^{2+} ions in $YAlO_3$ crystal.

Вступ

Монокристали ортоалюмінату ітрію або, як їх ще називають ітрій-алюмінієвого перовскиту ($YAlO_3$), є відомим середовищем сучасних твердотільних лазерів. Проте нещодавно було показано, що монокристали $YAlO_3$, леговані марганцем, характеризуються ефективною термостимульованою люмінесценцією (ТЛ) в інтервалі температур 300–650 К [1, 2]. Термолюмінесценція цих кристалів відбувається у двох спектральних ділянках – червоній та жовто-зеленій. За термолюмінісценцію в червоній ділянці спектра (в околі 710 нм) відповідають іони Mn^{4+} , що займають позиції іонів Al^{3+} у структурі кристала, тим часом, як за жовто-зелене термосвічення (в околі 530 нм) відповідають іони Mn^{2+} , що займають позиції іонів Y^{3+} . Було показано, що іонізуюче опромінення кристалів зумовлює як іонізацію іонів Mn^{4+} ($Mn_{Al}^{4+} \rightarrow Mn_{Al}^{5+} + e^-$), що відбувається під впливом засвічування видимим світлом, так й іонізації іонів Mn^{2+} ($Mn_Y^{2+} \rightarrow Mn_Y^{3+} + e^-$). Під час відігрівання опромінених кристалів відбувається звільнення електронів із глибоких пасток та їх рекомбінація на іонах марганцю з утворенням збуджених іонів Mn^{4+} та Mn^{2+} , які релаксують шляхом висвічування відповідно у червоній та жовто-зеленій ділянках спектра [1, 2].

Було також показано, що термолюмінесценція іонів Mn^{2+} в кристалі $YAlO_3$ може бути успішно використана для детектування та дозиметрії іонізуючого випромінювання термолюмінесцентним методом. Проведені дослідження термолюмінесцентних властивостей кристалів $YAlO_3:Mn$ [3] порівняно зі стандартним термолюмінесцентним фосфором $LiF:Mg,Ti$ (TLD-100) показали придатність та перспективність кристалів $YAlO_3:Mn^{2+}$ для термолюмінесцентної дозиметрії іонізаційного випромінювання у широкому інтервалі поглинутих доз радіації (від 10^{-4} до близько 10^4 Гр).

Отже, попередні результати, наведені в роботах [1–3], вказують на актуальність подальших досліджень кристалів $YAlO_3:Mn$, що мають за мету детальне вивчення термолюмінесцентних характеристик цього матеріалу, можливостей та принципів обмежень його практичного використання для термолюмінесцентної дозиметрії іонізаційного випромінювання, природи термолюмінесцентних властивостей та ролі у ній власних дефектів кристала. Важливим є пошук технологічних шляхів керування властивостями матеріалу для покращання його експлуатаційних характеристик. Одним із актуальних питань у цьому напрямку є пошук оптимальної концентрації іонів марганцю.

Мета роботи – експериментальне дослідження люмінесцентних та термолюмінесцентних властивостей кристалів $YAlO_3:Mn$ із різною концентрацією іонів марганцю з метою пошуку оптимальної концентрації іонів марганцю.

Методика експериментів

Досліджувані полікристалічні зразки номінального складу $Y_{1-x}Mn_xAl_{1-x}Si_xO_3$ ($x=0.00001\dots 0.01$) були одержані комбінованим методом твердофазового синтезу та дугової плавки. Як вихідні компоненти для синтезу зразків використовувались високочисті оксиди Y_2O_3 , Al_2O_3 , MnO та SiO_2 . Додаткова домішка кремнію вводилась з метою стабілізації зарядового стану іонів марганцю у стані 2+. Фазовий склад досліджуваних зразків аналізувався методом рентгенівської порошкової дифракції. Проведений фазовий аналіз підтверджує фактично 100 %-й вміст перовскітної фази в усіх досліджуваних зразках та відсутність паразитних фаз, зокрема вихідних оксидів, що зрозуміло з рис. 1.

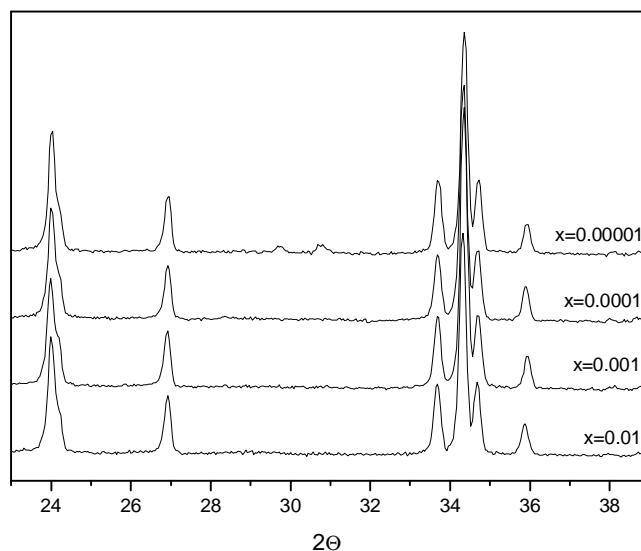

Рис. 1. Дифрактограми кристалів $YAlO_3:Mn,Si$ із вказаним вмістом домішкових іонів

Опромінення досліджуваних кристалів γ -квантами здійснювалось за кімнатної температури від джерела ^{60}Co з потужністю дози опромінення ~ 1.3 кГр/год.

Вимірювання кривих термосвічення здійснювалось за допомогою установки, що включала в себе компактний нагрівач та монохроматор Triax 320 (Jobin Yvon-Spex), обладнаний CCD-камерою. Зразки нагрівались від кімнатної температури до 650 К із швидкістю 0.4 К/с. Застосування монохроматора із CCD-камерою дало змогу розділити червоне та жовто-зелене термосвічення кристала, а також реєструвати спектри ТЛ в процесі запису кривої термосвічення.

Спектри люмінесценції за кімнатної температури реєструвались за допомогою наносекундного люмінесцентного спектрометра ЕКСPLA. Спектри люмінесценції для різних досліджуваних зразків записувались в однакових експериментальних умовах, що уможливлювало порівняти інтенсивності їхньої люмінесценції.

Експериментальні результати та їх обговорення

Спектри люмінесценції досліджуваних кристалів при збудженні рентгенівським випромінюванням показані на рис. 2. Як бачимо з рисунка, для кристалів із значенням x від 0.0002 до 0.002 спектр характеризується двома смугами люмінесценції із максимумами поблизу 530 та 720 нм, що зумовлені, очевидно, іонами Mn^{2+} та Mn^{4+} відповідно. Для кристалів із меншою концентрацією іонів марганцю спектр випромінювання істотно відрізняється – він характеризується новою смугою з максимумом поблизу 640 нм та смугами в околі 460 та 800 нм.

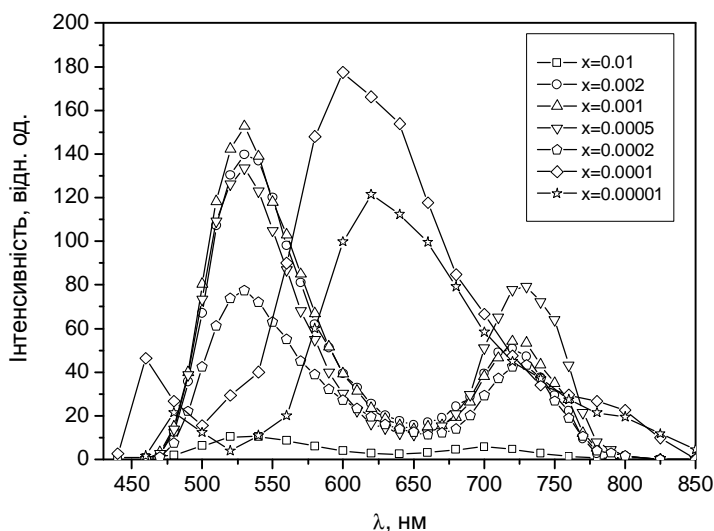

Рис. 2. Спектри рентгенолюмінесценції кристалів $YAlO_3:Mn,Si$ із вказаною концентрацією домішкових іонів

На рис. 3 показано концентраційну залежність інтенсивності люмінесценції іонів Mn^{2+} в околі 530 нм за різних способів його збудження. Як бачимо з рисунка, оптимальною з точки зору інтенсивності люмінесценції іонів Mn^{2+} є концентрація марганцю, що відповідає значенню x в околі 0.001. Варто зазначити, що вказана концентрація марганцю являє собою загальний вміст іонів марганцю в кристалі, а як відомо із наших попередніх робіт та зрозуміло з рис. 2, іони Mn^{2+} становлять лише частину від загального вмісту іонів марганцю.

Як відомо, ефективність термолюмінесценції певного центра свічення, в нашому випадку іонів Mn^{2+} , визначається не тільки концентрацією цих центрів, а також концентрацією дефектів – центрів захоплення носіїв заряду, що визначають структуру кривих термосвічення матеріалу. Криві термосвічення досліджуваних кристалів після їх опромінення γ -квантами показано на рис. 4. Структура кривих термосвічення є подібною до тієї, що спостерігалась раніше для монокристалів $YAlO_3:Mn$, вирощених методом Чохральського [1–4].

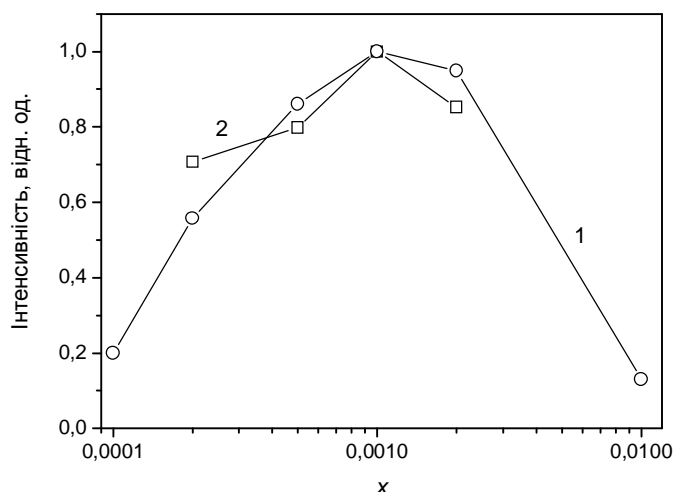

Рис. 3. Залежність інтегральної інтенсивності люмінесценції іонів Mn^{2+} від концентрації іонів марганцю, визначена за рентгенівського (1) та резонансного ($\lambda=411.7$ нм) оптичного збудження (2)

Як зрозуміло з рис. 4, найбільша інтенсивність термосвічення в околі 530 нм, що відповідає іонам Mn^{2+} , спостерігається для кристала із вмістом марганцю $x=0.0005$. При цьому було зауважено, що в кристалах із вмістом марганцю $x \leq 0.0002$ у спектрі термосвічення, крім смуг випромінювання, зумовлених іонами Mn^{2+} та Mn^{4+} (спектри 3 та 4 на рис. 5), з'являється нова широка смуга випромінювання з максимумом в околі 640 нм (див. рис. 5), що підтверджує спектри рентгенолюмінесценції, представлені вище. Зважаючи на подібність цієї смуги до смуги випромінювання іонів Mn^{3+} в октаедричному оточенні, що спостерігається в кристалах гранатів [5], можна припустити, що в нашому випадку смуга в околі 640 нм теж зумовлена іонами Mn^{3+} . Проте для підтвердження природи цієї смуги необхідні окремі спектроскопічні дослідження.

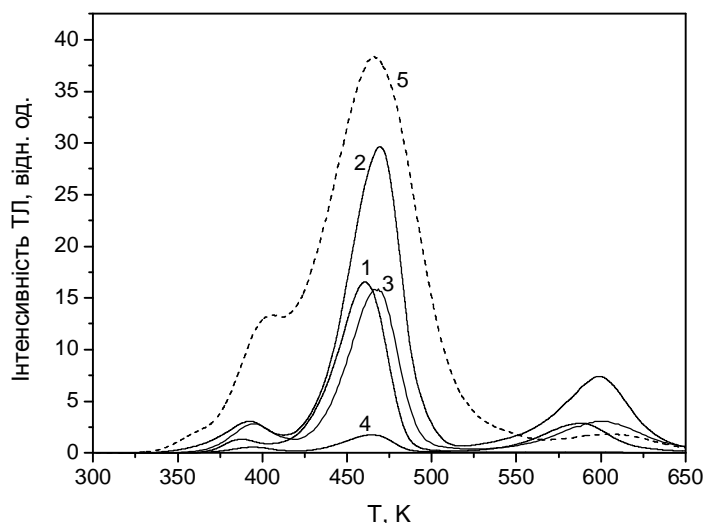

Рис. 4. Криві термосвічення кристалів $YAlO_3:Mn,Si$: 1 – $x=0.0002$, 2 – $x=0.0005$, 3 – $x=0.001$, 4 – $x=0.002$, зареєстровані у жовто-зеленій області спектра в околі 530 нм, та кристала $x=0.0001$ (5), зареєстровані в околі 640 нм після g -опромінення ($D=1$ кГр)

Необхідно також зауважити, що в досліджуваних кристалах із вмістом марганцю $x < 0.002$ не виявлено характерної фото- чи термолюмінесценції іонів Mn^{4+} . Це свідчить про ефективність

зарядової компенсації марганцю іонами Si^{4+} . Натомість випромінювання цих кристалів у червоній області спектра зумовлене іонами Cr^{3+} , про що свідчить спостережуваний характерний спектр випромінювання цих іонів (крива 3 на рис. 5). Іони хрому присутні в досліджуваних зразках імовірно як неконтрольована домішка. Характерним є те, що вони стають помітними у термолюмінесценції лише для кристалів із порівняно малою концентрацією марганцю.

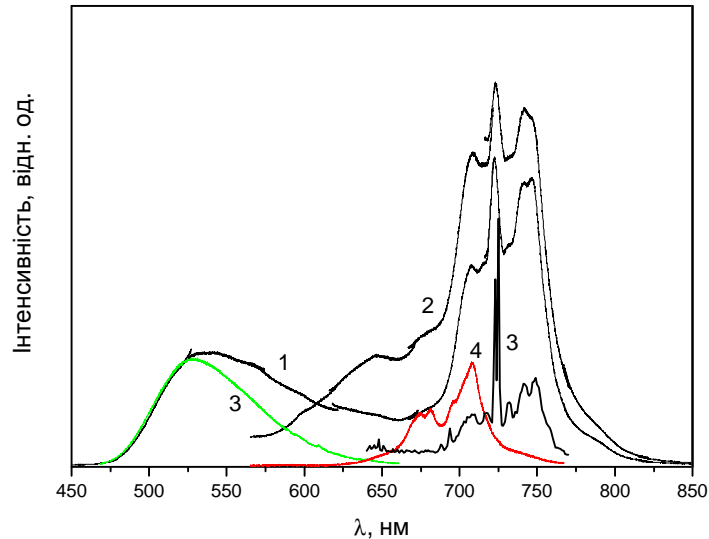

Рис. 5. Спектри термосвічення кристала $\text{YAlO}_3:\text{Mn,Si}$ ($x=0.0002$), зареєстровані за $T=450\text{ K}$ (1) та $T=600\text{ K}$ (2), та спектр люмінесценції цього самого зразка за кімнатної температури за оптичного збудження ($I=480\text{ нм}$) (3). Криві 4 та 5 являють собою спектри термолюмінесценції іонів Mn^{2+} та Mn^{4+} відповідно [3]

Висновки

В результаті проведених досліджень показано, що оптимальним з точки зору інтенсивності люмінесценції іонів Mn^{2+} в досліджуваних кристалах номінального складу $\text{Y}_{1-x}\text{Mn}_x\text{Al}_{1-x}\text{Si}_x\text{O}_3$ ($x=0.00001\dots 0.01$) є вміст марганцю в околі $x=0.001$ (0.1 ат.%). Показано, що зменшення концентрації іонів марганцю (≤ 0.02 ат.%) призводить до виникнення нових центрів свічення, можливо іонів Mn^{3+} , з максимумом випромінювання в околі 640 нм.

Робота виконана за рахунок бюджетних коштів Національного університету „Львівська політехніка” (ДБ/Терн та 2/ГЛП-2009).

1. Zhdachevskii Ya., Durygin A., Suchocki A., Matkovskii A., Sugak D., Frukacz Z. *Phys. Stat. Sol. (c)* 1. – 2004. – P. 312–316.
2. Zhdachevskii Ya., Durygin A., Suchocki A., Matkovskii A., Sugak D., Loutts G.B., Noginov M.A. // *J. Lumin.* – 2004. – 109. – 39.
3. Zhdachevskii Ya., Durygin A., Suchocki A., Matkovskii A., Sugak D., Bilski P., Warchol S. *Nucl. Instr. Meth. Phys. Res. (B)*. – 2005. – 227. – 545.
4. Жидачевський Я.А. // *Вісн. Нац. ун-ту “Львівська політехніка”*. – 2008. – № 619: Електроніка. – С. 82–86.
5. Kück S., Hartung S., Hurling S., Petermann K., Huber G. *Phys. Rev. B*. – 1998. – 57. – 2203.